

Пережила німецьку неволю і три голодомори...

Розповідь з перших уст

Здолбунівчанці Анні Василівні Нестерук 94 роки. За розповідями таких людей, як ця жінка, треба вивчати нашу історію. Тоді вона буде правдива, неприкрашена, без ідеологічних та наукових вивертів.

Поколінню, яке народилося в 1920-х роках, судилося пізнати, що таке голод, холод, репресії, непомірно тяжка праця, війна. Анна Василівна пережила випробування голодом тричі і за свій довгий вік мала стільки праці, що й на три життя вистарчило б. Важко повірити, що усі ті страшні випробування, про які вона розповіла, пережила одна людина – мала дівчинка, дівчина, згодом матір і бабуся. Втратила здоров'я й силу, була голодною й виснаженою, живучи у нестерпних умовах, не раз опинялася на межі, проте не втратила себе, не озлобилася на своїх гнобителів й увесь світ, а зберегла в собі внутрішнє сонце – доброту й щирість своєї душі. Сьогодні онука з чоловіком та правнучка – єдина її родина – віддячують Анні Василівні такою ж великою любов'ю, як вона у свій час вклала у них.

Прослухавши ще раз розповідь Анни Василівни, записану на диктофон, вбачаю за необхідне викласти її на газетній шпальті прямою мовою оповідачки. Адже це не що інше, як свідчення проти злочинів двох режимів – сталінського і гітлерівського.

ЧЕРЕЗ ГОЛОД У 1933-МУ ВТРАТИЛА БАТЬКА І ДВОХ БРАТІВ

– Народилася я, Анна Василівна Нестерук, 1925 року

А у мене вже нема що йому дати. Наступного дня він помер. Пошила мати для нього полотняні штани, збили ми коробочку й похоронили братика...

Потім стало трохи легше. На колгоспі стали варити для дітей супи. Такі великі котли, пригадую, варилося там щось схоже на суп і на визначену годину закликали дітей, хто мав силу прийти туди: «Хто може, то беріть кружечку, йдіть по суп». То я з раннього ранку вже не сплю, бігом біжу з тою кружкою, хотілося й мамі занести. Та поки дійду додому, то сама той суп з'їм. А мама мене лишала вдома і на роботу в колгосп ходила, худенька така. Я дуже добре пам'ятаю, яка вона була – самі кістки.

ДРУГА СВІТОВА І НІМЕЦЬКА НЕВОЛЯ

У що ми були зодягнуті? Полотняна одіж і босі. Більше нічого не було. Але стали в колгоспі давати їжу. Потім вже плаття полотняні шили. Виросла я в голоді, нестатках. Уже трохи краще, тільки б жити, а тут розпочалася війна. Прийшли в село німці й скоро оголосили, щоб молодь збиралася до Німеччини. Ходить поліцей з німців по хатах, дивиться, кого з сім'ї забрати на роботу до Німеччини.

А ми з мамою думали, що мене не заберуть, тому що мама в мене одна і я в неї

Анна НЕСТЕРУК з Людмилою СУКОВАТОЮ та учнями-волонтерами зі Здолбунівської ЗОШ I-III ст. № 6.

ні, шафами повідгороджували. Нас було шестеро дівчат у кімнаті, всі з одного села.

Дали мені мітлу і бочечку воду розвозити. А та німкеня прийшла за мною на роботу, а я боса, бо нема у що взутися. Німці такі були багаті, що я не знаю, чого їм бракувало, чого вони війною на нас пішли. То вона мене до майстра веде і каже, дивись, мовляв, вона боса. Старенькі німки жаліли нас. Німці взули нас у дерев'яні колодки. Ідеш і стукнеш тими колодками. Майстер був старшого віку, то розповідав, що за першої війни в Україні був, і казав: «Україна – не гут!»

Як нас привезли в Німеччину на цей завод, то було нас півтори тисячі в таборі. Стро-

ми палицями. Я все робила, що веліли, аби тільки уникнути побиття. Тільки через рік мене повернули в барак, де я була раніше, лишилась там і до кінця.

Не було у нас ні одягу, ні білизни. Як були у дівчат місячні, то нічого не було. Так і ходили. Щоправда, лазня була. Німці боялися вошей. То видавали такі порошки, щоб воші не заводились. Щоправда, видали нам згодом спецвіди. У бараках були такі котли, де кип'ятили воду й кидали одяг варити. То як хто де пару картоплин роздобуде, то в полотняну торбинку зав'яже і туди, в той котел, опускаємо варити. Та, як поліцей вскопче і на тому піймає, то витягне ту торбинку з окропом і по обличчю нею: «Русіше

ти. Сигнали нас усіх цивільних, повантажили у вагони, а їх до ешелону не чіпляють. Восні ешелони відправляють один за другим, а нас у тулик загнали, і ми стоїмо.

Масові грабунки спостерігалися тоді в Німеччині. Мирних німців грабували і радянські солдати, й цивільні не гребували взяти, що можна. Заходять до хат і беруть, що бачать. Німці тоді заможні жили. Вони боялися нашим суперечити. Боялися боронити своє майно, бо були повержені, війна скінчилася не на їхню користь. А серед наших різні люди траплялися: хто крадене мішками тягнув, а хто брав мінімум. Було таке, що забігали радянські солдати у наші вагони, розрізували наші мішки й забігали у цивільних усе

себе. Молилася. Та чи то вона, мала ще тоді дитина, була винна в тому, що від голоду вимерла вся чоловіча частина її сім'ї?!

Не пестила доля Анну Нестерук і згодом, у тяжкі повоєнні та й по тому, не встеляла їй дорогу килимами. Пережила жінка зраду в коханні, самій довелося виховувати сина. Працювала в колгоспі дояркою, була в числі передовиць комуністичної праці, навіть до Москви за свої здобутки їздила. Проте найпам'ятнішою для неї стала поїздка у 1980-х за кордон, до Німеччини. Якимось неймовірним чином, але німці розшукали всіх тих невірників, які дожили до того часу, зібрили вже старих літніх людей і повезли до Німеччини, де, як розповідає Анна Василівна, наче в раю побувала. Адже і готельні номери були розкішні, і харчування найкраще, а що вже вітали їх, що вже шанували! В насиченій екскурсійній програмі були і відвідини того самого автомобільного заводу, на якому вони тоді, в роки Другої світової війни, працювали, були невірниками людиноненависницького гітлерівського режиму. Запропонували кожному з колишніх невірників знайти своє робоче місце. «Все дуже змінилось, як і ми самі. Але я зразу знайшла своє місце, і слізьми навернулася на очі: які ж ми були тоді голодні, голі-босі, биті й принижені... А ще такі юні, по 18-20 років...», – розповідає Анна Нестерук. Німці вибачалися перед невірниками з усієї Європи за злочини гітлерівського режиму.

кої області. Нас дітей у батьків було трое. Я була наймолодшою. Крім мене, ще виховувалося в сім'ї двоє старших хлопчиків, моїх братів. Батько з матір'ю, як і всі селяни, тяжко працювали, годуючи сім'ю з власного поля. У 1932 році стали засновувати колгосп. Мені було тоді 7 років, але я це дуже добре пам'ятаю: що була у нас комунда, і все від нас забрали в ту комуну. У 1933 році настав голод. Їжу шукали скрізь — поїли котів, собак і навіть ворон. Проте вижили тільки я і мама. Обидва мої брати і батько померли. Я мала тоді ще була, мала вісім років і вже не пригадую всіх деталей. Але пам'ятаю, що спершу помер старший брат, якому було 12 років, за ним батько, а тоді десятирічний молодший. Яким чином вижила я — не знаю.

Є епізоди, які ніколи не зітруться в пам'яті. Вже похоронили ми батька й старшого брата, залишилося нас двоє дітей. Мама залишала нас і десь ходила у пошуках їжі. Яюсь десь виміняла мисочку проса і сховала на горіщці. Як прийде, то візьме жменьку цього проса, на столі потре, на воду кине — і ми пили той відвар. Так мали протягти якийсь період. І от прийшла мама з роботи та й за тим просом, щоб зварити нам тую юшку. Полізла на гору, пошукала-пошукала, а проса нема. «Діти, хто в нас був?» — питає. Брат плаче, бо мама буде сваритися. А я признаюся: «Мамо, ми з'їли те просо, пожували і з'їли». Голодні, обнявшись, сиділи і плакали.

ЯК МЕНШИЙ БРАТ ПОМИРАВ, ТО РЯСНО ЦВІЛИ ЯБЛУНИ, ЦВІТ ПАДАВ

Мені здалося, що той цвіт має бути істинним і дуже смачним. Я назбирала його та й з'їла з пригоршні разом із землею. Заходжу в хату, а брат, що вже не вставав, мене питає: «Що ти їси? Дай і мені...»

нас був тільки переселенець, що мене першу до того списку записав. Мама голосять, і я плачу. «Забирайся!» — кричить староста. А мені 17 років, я маленька, худенька. А німцям заспокоює: «Дойче гут!» Що було робити? Полотняна торбинка на плече, мама спекли пару коржиків таких — Боже, прости — ніколи їх не забуду. Ото й усі пожитки. Зо тридцять чоловік нас зібрався з села. Німці стоять, нас вантажать на машини, а вони грають похоронний марш. Батьки й матері плачуть. Повантажили нас, привезли на станцію. Куди ми їдемо, не знаємо. І цей похоронний марш. По 20 чоловік у вагон — на замок закрили, поїзд рушає, а музика грає все той же похоронний марш. Матері голосять, мліють, але що вдієш.

Привезли нас у Німеччину, спершу в збірний пункт, де нас сортували, кого куди відправляти. Спали ми у бараці на соломі всі покіотом. Рано перекладач каже, щоб ми вставали, будуть відправляти кого куди. Приходили німці, щоб вибрати з нас кого у приватне господарство на роботу взяти. А більшість — на завод. Мене дуже хотіла взяти якась німкеня: за руку мене бере і так на мене пильно дивиться. А я стою в полотняному одязі, боса, торбиночка на плечачах полотняна, а в ній — три коржички... Може, якби я пішла до неї, то було б мені легше. Потім наші розповідали, що хто пішов до хазяїв, то хоч не голодні були. Але я не могла піти, бо ми, молодь з нашого села, домовилися, що будемо триматися разом і підтримувати один одного. То сусід мій, що був старшим від мене, узяв мене під свою опіку й наказав: «Нікуди не йди, бо пропадеш. Тримайся мене». Отак ми потрапили на завод у Кельні. Виготовляли на тому заводі автомобілі.

Розподілили нас у бараки. Кімнати ми робили умов-

ні. Поліцаї по тактах, згорілий — колючий дріт. Згонять на обід. Поліцаї слідкує, щоб ніхто ніде не втік. Німці жорстко карали нас за крадіжки. Але ми були дуже голодні. А як не красти, як голодний? В їдальні одна сина капуста пісна, без нічого. Полячка стоїть на видачі. Черпачок кине тої капусти і ложку чи дві пшона, хліба не давали зовсім. Ми дуже голодували. Хлопці не витримували і, дуже ризикуючи, рили під дротом у землі нори, то декому пощастило утекти.

ВІД ГОЛОДУ РЯТУВАЛИСЯ, ЯК ТІЛЬКИ МОГЛИ

Йдемо з роботи, а німці свої бутерброди, які не з'їдали, залишали в певному місці. Ще й, бува, штовхне тебе, подасть якийсь знак, що ось там візьми. Як у них обід, то ми всі чекаємо під дверима. Тільки вони покинуть їдальню, то ми туди притьомом вбігаємо й хапаємо, хто що може з того, що на столі залишилося. А поліцаї за нами женуться та гумовими палицями б'ють по чому бачать: «Швайне рускій! Швайне, верум!» А нас гнав голод. Тоді забувавш про все. Чи вмирали? Так, вмирали. З нашого села дівчина також померла в таборі.

ЗА ТОРБИНКУ ПОДАРОВАНОЇ КАРТОПЛІ — ШТРАФТАБІР НА ЦІЛИЙ РІК

Був при заводі концтабір і штрафтабір. Я у штрафно-му таборі прожила цілий рік. Мене звинуватили в крадіжці. Насправді ж я нічого не крапа. Пожалів мене майстер і приніс торбинку картоплі. Як я йшла в барак, то на вахті мене з цим пакетом поліцаї зупинив і наробив крику, що я злодійка. Посадили мене за це на рік у каземат — штрафний табір.

Умови там страшні. На голих нарах ми спали. Нічим вкритися, нічого нісінко. Так цілий рік. А до того, ще й знущалися. Дуже били гумови-

ми. Як стали німці на фронті відступати, то стали нас краце годувати: по шматочку хліба почали видавати.

Працювали ми безкоштовно. Як раби. У 1945 році стало трохи вільніше. Стали відпускати нас в місто з табличкою «OST» — примусовий працівник. По десять осіб випускали. Хто їжу знаходив, хто підзаробіток, а хто і якісь «трофеї».

«НА РОДИНУ», ПОВДІЙНІ ГРИБУНКИ

Три роки я прожила в бараці, працюючи на німця на автозаводі. Нас звільнили американці у 1945 році. Запрошували їхати до Америки. Потім зайшли британці, а тоді — радянські війська. Сталін наказав, щоб усіх наших людей повернули на «Родину». Всіх вишукували, тоді збирали в певних місцях. Як зібрали до купи багато людей, то видерся на спеціально споруджені підмостки якийсь чин та оголосив: «Граждане! Хто тут вступив у брак, то він не є дійсний. Домой! Ваша жена, муж, діти на Родіне». Дівчат відокремили. Зі мною дівчина з Ростова Тамара поруч опинилася. Йшли ми разом, а до нас військовий — капітан чи майор — підійшов і питає, чи не хотіли б ми трохи попрацювати у військовій частині, бо тут зараз усіх відправлятимуть на «Родину». Тамара й каже: «Аня, а давай підемо!» Я погодилася, і ми три місяці працювали у військовій частині. Тамара була медсестрою, а я працювала на кухні. Можна було залишитися ще. Але я тривожилася за маму, як вони там, дуже-дуже захотілося додому. Підійшла до полковника Дашина і кажу йому, щоб відпустив, бо дуже хочу додому. А він мені каже: «Аня, не вжай на Україну, там хліба нет. Будеш голодать і бездетно платить...» Попри все, я уперлася, що таки хочу додому. Проте не так просто було додому потрапи-

ти. У нас були різні люди. Один мені каже: «Аня, не надо это. Оно всьо нажитое». Він узяв собі лише одного костюма і одні туфлі. А я нічого не взяла. Не могла.

СПЕРШУ ЖИЛИ З МАТІР'Ю В БУДЦІ, ПОТІМ ВИКОПАЛИ ЗЕМЛЯНКУ...

Приїхала я у Старокостянтинів. Йдуть із старого села Чорної люди. Кажуть, німці село спалили. Приходжу і застаю таку картину: хату нашої нема, саме згрище. Ступили ми з мамою будку, пожили трохи, а тоді землянку викопали. Стали виділяти тим людям, хто мав силу і хотів будуватися, ліс. Пішла я до голови колгоспу, щоб попросити ї собі матеріалу на хату, а він мені захвало кидас: «Работала на немцев!» Я відповіла: «Такі ж, як ви, мене й відправили!» Бо ялася, звісно, думала, що посядять. Але якось минулося. Різали ми з мамою удвох ті колоди, намучилися. Що то дві жінки. Чоловік в селі був ямущий в цьому ділі, то допоміг, і такі поставили ми свою хатинку. Заплатили тому майстру городиною. Але дуже набідувалася ми з матір'ю. А в 1947 році знов голод був.

Не мали чого міняти на харч, бо з Німеччини я повернулася боса. Всі мої нехитрі пожитки в мене забрали. Мати кажуть: «Бери, дочко, просо товчи, будеш возити пшона на базар, то може, купиш собі чоботи»...

***

У свої 94 роки Анна Василівна Нестерук має світлий розум, пам'ятає все пережите, немов кінострічку, гортає кадри свого нелегкого життя. Пригадує такі різючі деталі, як отой яблуневий цвіт у пригоршнях восьмирічної дитини, яка з голоду його з'їла, а помираючому братику не вистарчило. Це на все життя лишилось у її пам'яті й душі як провина перед ним. Картала

Підготувала
Людмила МАРЧУК.